

Biofyzika elektrických projevů a účinků elektrické energie, diagnostické a terapeutické metody využívající elektrické energie

Biofyzika

Doc. Ing. Jana Kolářová, PhD.

Ing. Vratislav Harabiš, (PhD.)

Ústav biomedicínského inženýrství, VUT v Brně

Elektrický proud

- Usměrněný pohyb nabitých částic
  - Vodiče: volné elektrony
  - Elektrolyty: ionty
  - Živá tkáň: makroskopická i mikroskopická nehomogenost: mezibuněčné prostředí, buněčná membrána, cytoplazmatické struktury, ...
    - Pasivní elektrické vlastnosti – chování tkání v el. poli
    - Aktivní elektrické vlastnosti – vznik el. potenciálů

Vedení elektrického proudu

- Příčina:
  - elektrické napětí: U [V]
  - rozdíl napěťových potenciálů: $U=U_A-U_B$ [V]
- Důsledek:
  - elektrický proud: I [A]
- Vlastnosti materiálů, které vedou el. proud:
  - elektrický odpor: $R[\Omega]$, $R=U/I$
  - Elektrická vodivost: $G[S]$, $G=1/R$, $[S=\Omega^{-1}]$

Pasivní elektrické vlastnosti

- chování tkání v el. poli:

- Intenzita elektrického pole: $E = \frac{F}{q}, \left[\frac{V}{m}, N, C \right]$

- Vedení stejnosměrného proudu (ss)

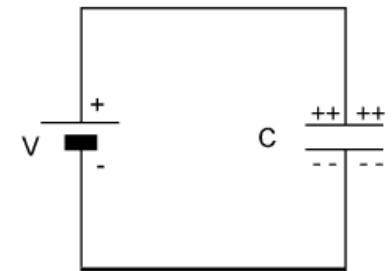
- Buněčné membrány vykazují velký odpor – 2-3% celkového ss proudu
- Měrná vodivost membrán je výrazně nižší (10^6 - 10^8) než měrná vodivost mezibuněčného prostředí a cytoplazmy buněk
- Ionty – nosiče nábojů – zastoupení iontů se v různých tkáních liší

Pasivní elektrické vlastnosti

- Vedení střídavého proudu (st)
  - Buněčné membrány jsou průchodnější pro ionty při U_{st} s vyšší frekvencí
- Buněčné membrány vykazují rezistanci (odpor, rezistor) a kapacitanci (kondenzátor)
  - Kapacitance = impedance kondenzátoru: (zdánlivý odpor součástky s kapacitou):

$$Z = \frac{1}{2\pi f C}$$

- Většina buněk se chová jako dielektrikum (izolant)
  - Natočení dipólů
  - Vnitřní elektrické pole má opačnou polaritu než vnější el. pole

Pasivní elektrické vlastnosti

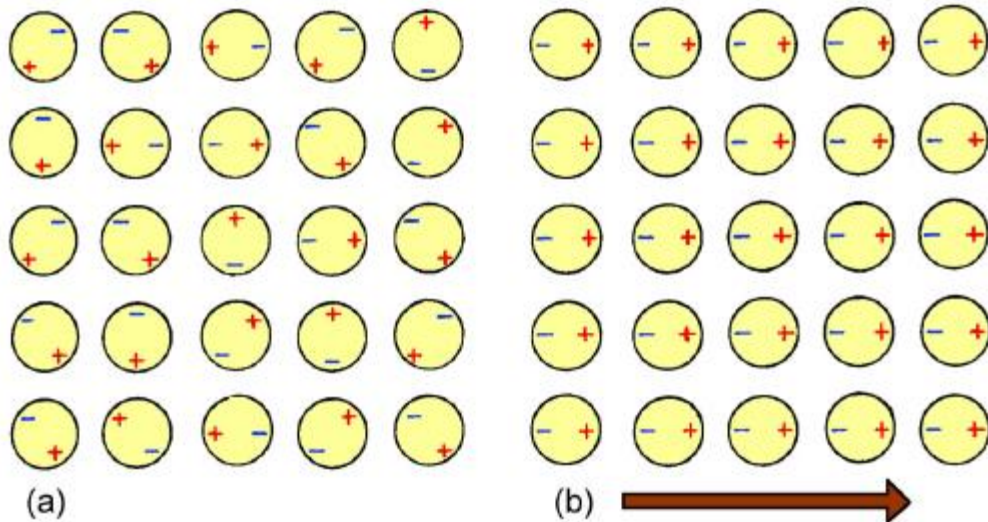

Figure 6.9
(a) Unpolarized dielectric and
(b) polarized dielectric

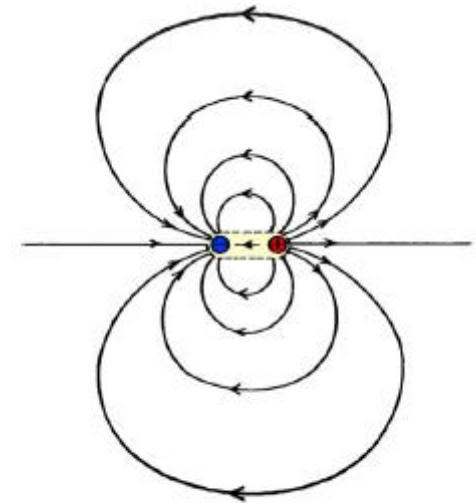

Figure 6.10
Electric field of a dipole

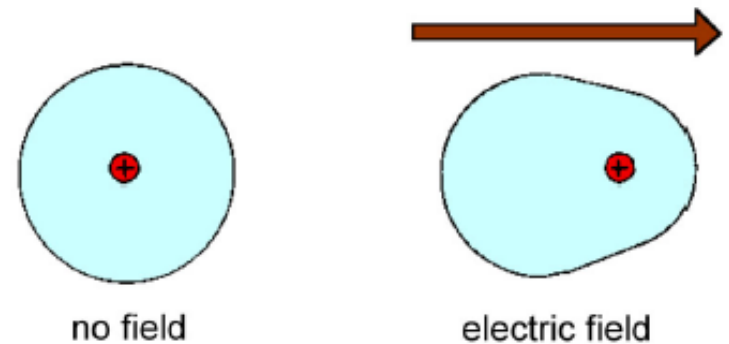
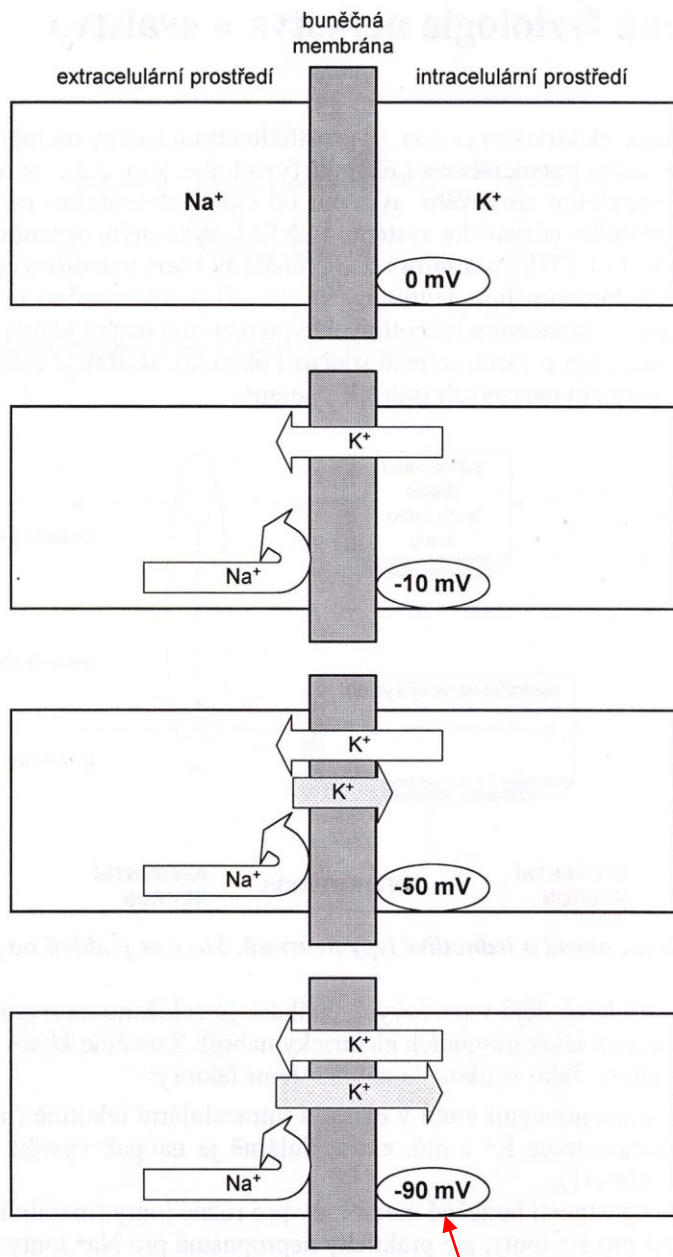

Figure 6.11
Polarization of a molecule
in an electric field

Aktivní elektrické vlastnosti

- Vznik elektrického napětí na buněčné membráně
  - změna koncentrace iontů sodíku, draslíku, vápníku... v intra- a extracelulární tekutině
  - buněčná membrána: lipidová dvojstva obsahuje iontové kanály pro pasivní přenos iontů a iontové pumpy pro aktivní přenos iontů
  - změna napěťových potenciálů – vznik el. napětí
  - Klidové membránové napětí: vzniká difúzí iontů po koncentračním spádu, nerovnoměrné rozdělení základních fyziologických iontů (draslík, sodík, vápník) po obou stranách buněčné membrány
    - svalové, nervové buňky: -50mV až -100mV
  - Akční membránové napětí: vzniká náhlou (ale přechodnou) změnou el. vodivostí membrány

klidový membránový potenciál

Klidové membránové napětí

u nervových a svalových buněk má hodnotu -50 až -100 mV (nitro buňky negativní)

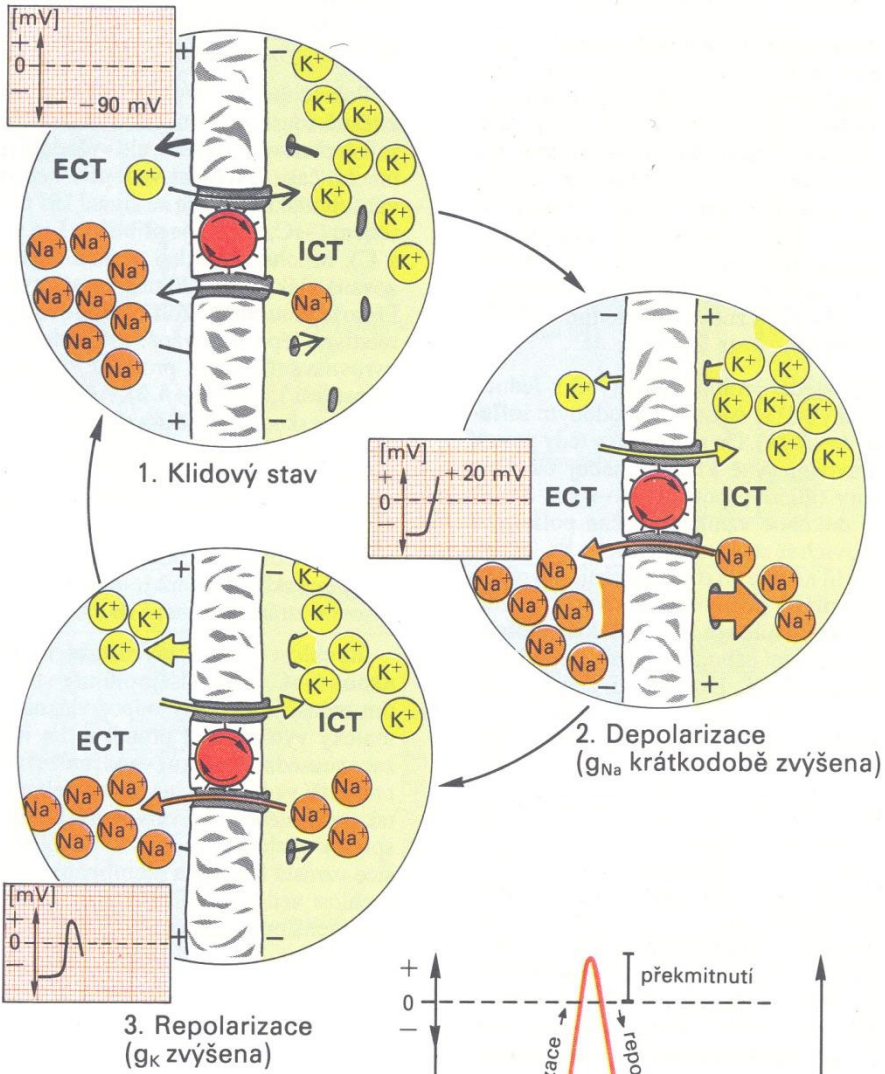
je dáno třemi faktory:

- 1. různé koncentrace iontů**
(v intracelulární tekutině vysoká koncentrace K^+ , v extracelulární zase vysoká konc. Na^+ iontů)
- 2. rozdílnou propustností buněčné membrány** (lepší pro K^+ , horší pro Na^+)
- 3. činností sodíko-draslíkové pumpy**, která udržuje dynamickou rovnováhu pohybu kationtů přes membránu

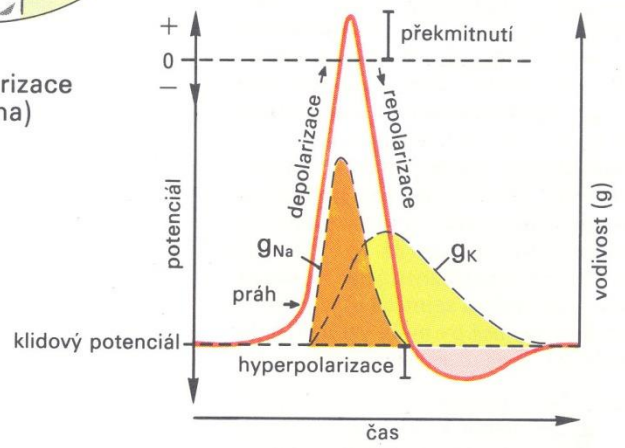

Nadbytek kationtů vně membrány

A. Depolarizace a repolarizace

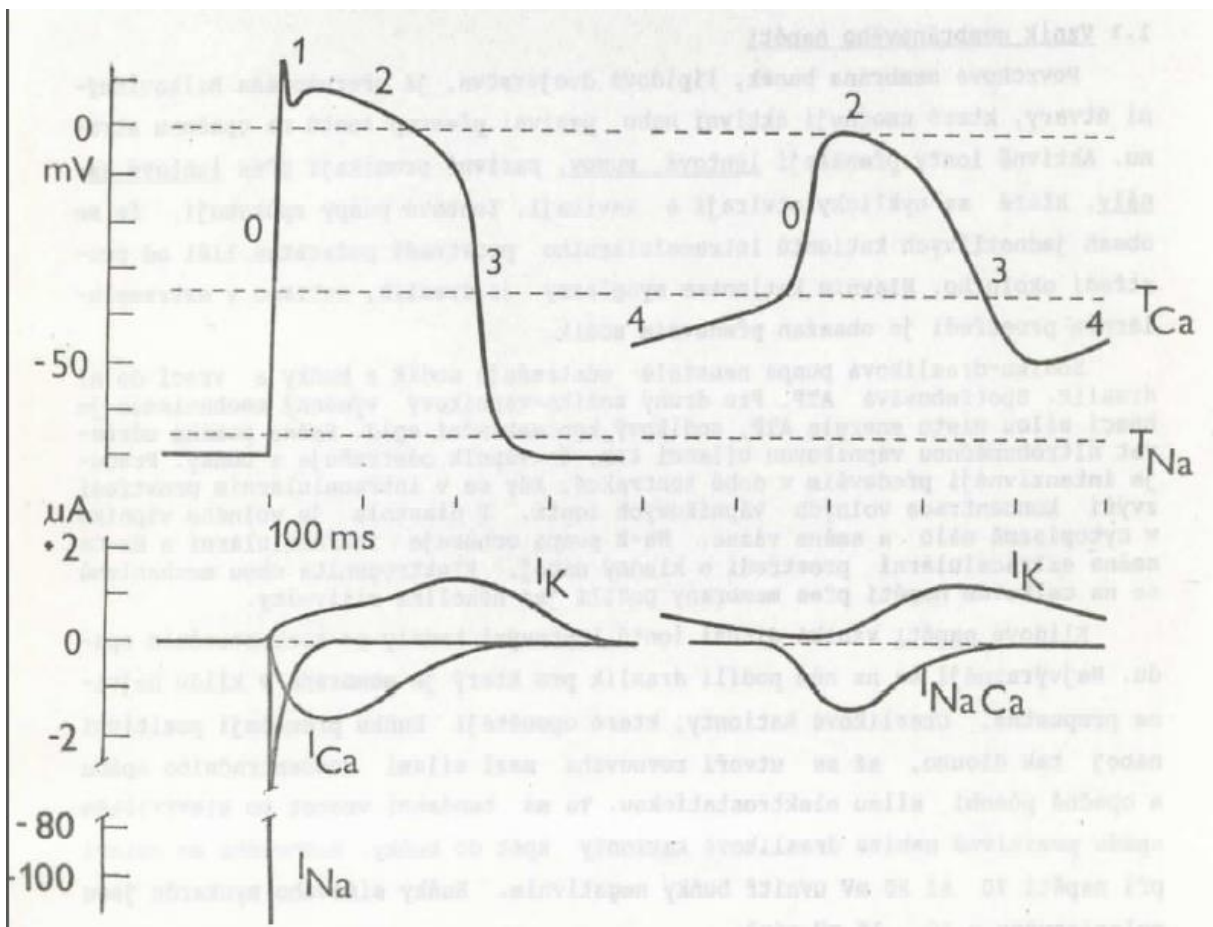
B. Vodivost pro ionty a akční potenciál (idealizováno)

Akční membránové napětí

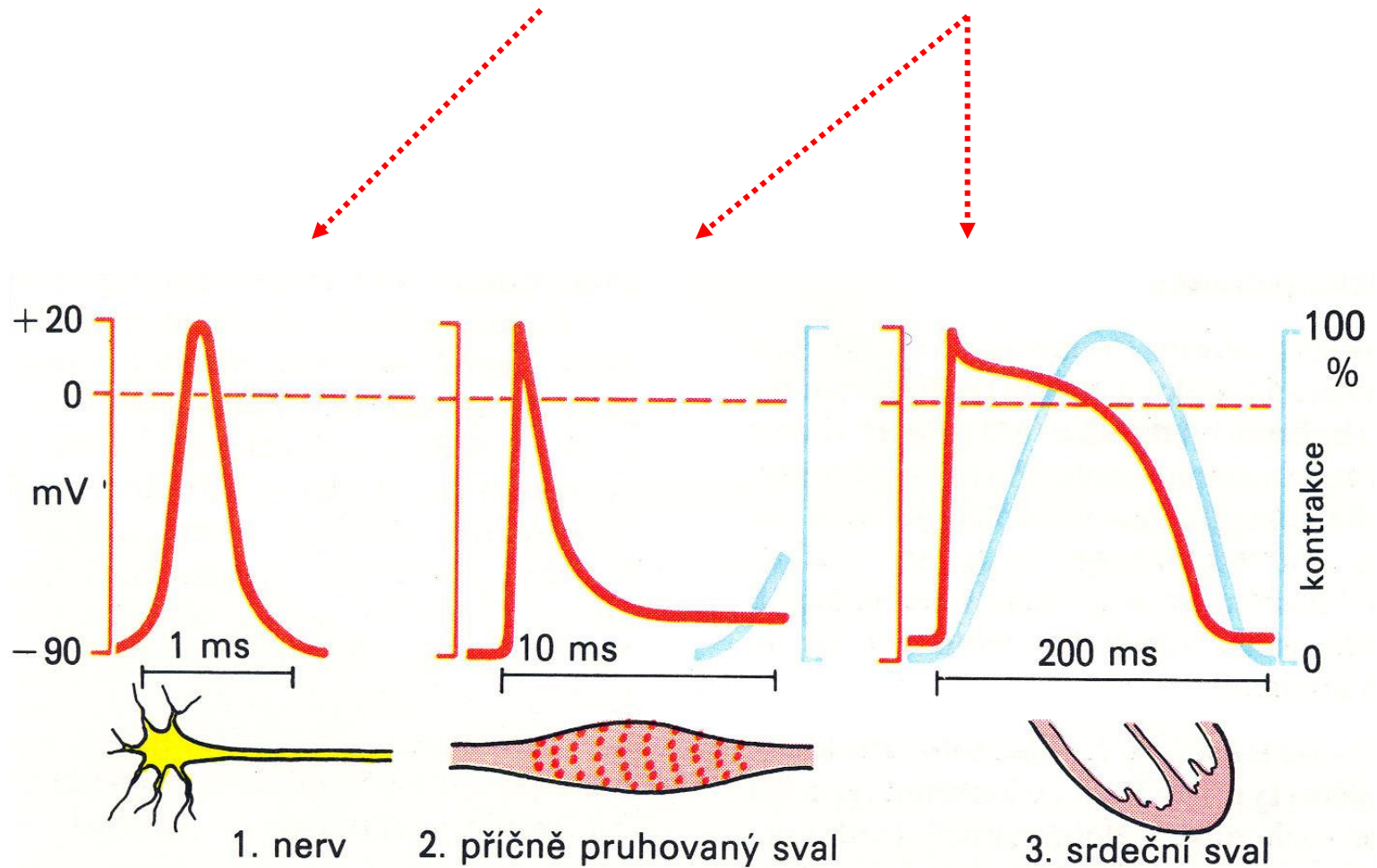
- vzniká u vzrušivé buňky (nervové nebo svalové).
- podrážděním buňky se mění vodivost její membrány pro ionty
- je-li podnět dostatečně silný, vznikne AP

podráždění → zvýšení propustnosti membrány pro Na^+ (až 500 krát), zvýšení propustnosti pro K^+ → sodíková pumpa vše zase vyrovná (proces trvá asi 3ms)

Průběh akčního napětí srdeční buňky, vodivost membrány pro jednotlivé ionty

Akční potenciály nervových a svalových vláken

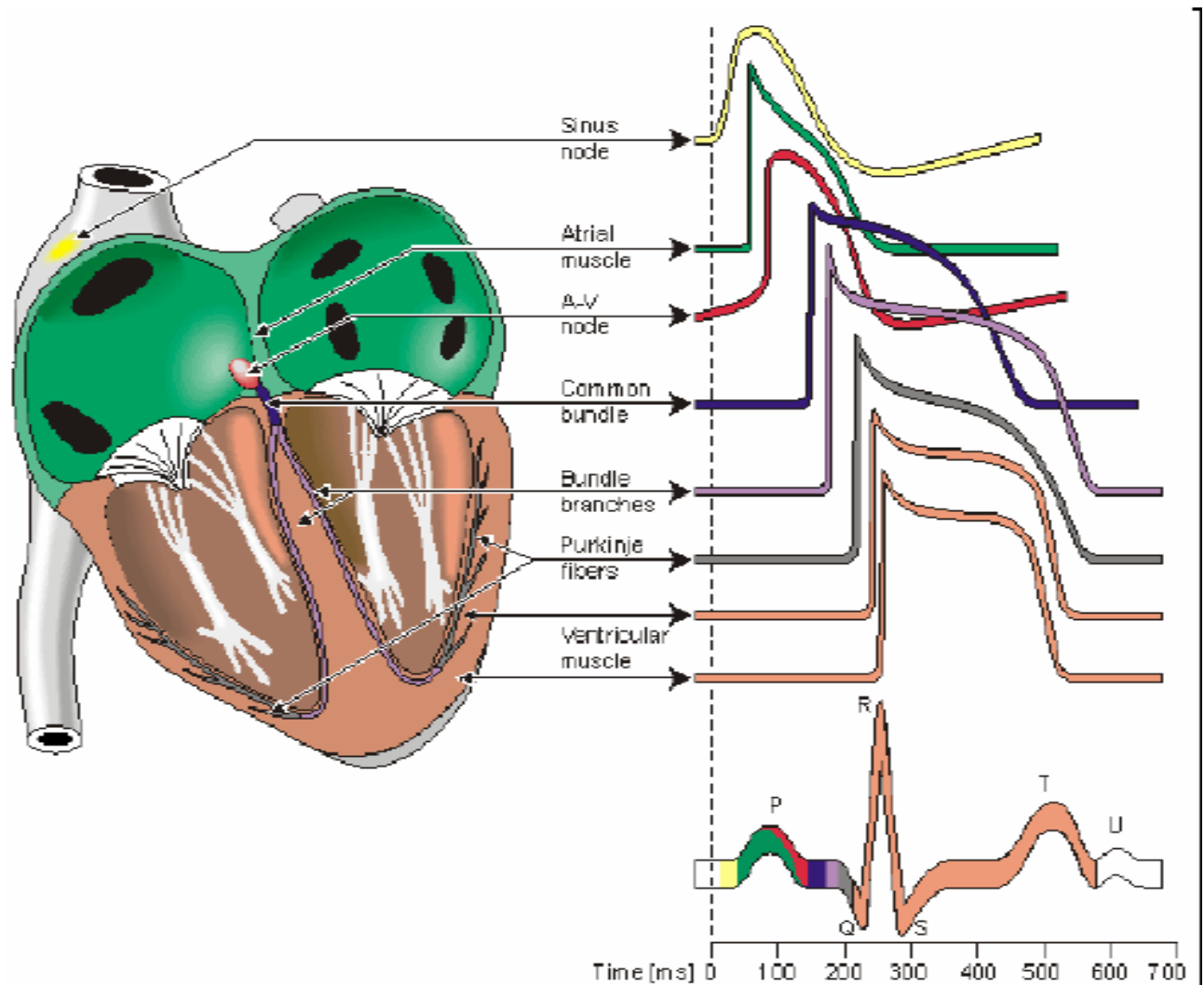
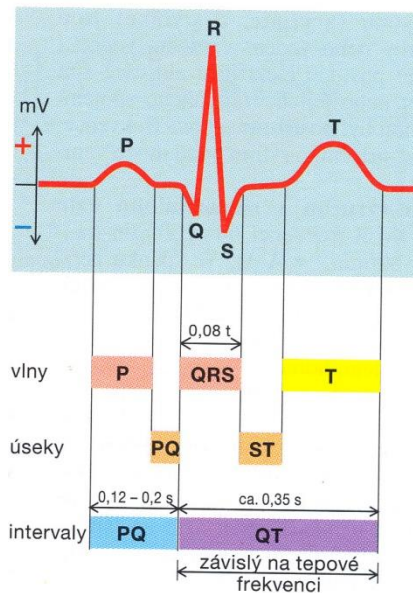

Využití akčních potenciálů v diagnostice

- Elektrodiagnostika se zabývá registrací elektrických potenciálů vznikajících při činnosti excitabilních orgánů a tkání při diagnostických vyšetřeních

název vyšetření	zkratka	cíl vyšetření
elektrokardiografie	EKG	elektrická aktivita srdce
elektroencefalografie	EEG	elektrická aktivita mozku
elektrokortikografie	ECG	elektrická aktivita mozku
elektromyografie	EMG	elektrická aktivita svalů
elektrogastrografie	EKG	elektrická aktivita hladké svaloviny žaludku
elektroretinografie	ERG	elektrická aktivita oční sítnice
elektrohysterografie	EHG	elektrická aktivita dělohy

Elektrické vlastnosti srdce

Elektrická aktivita srdce

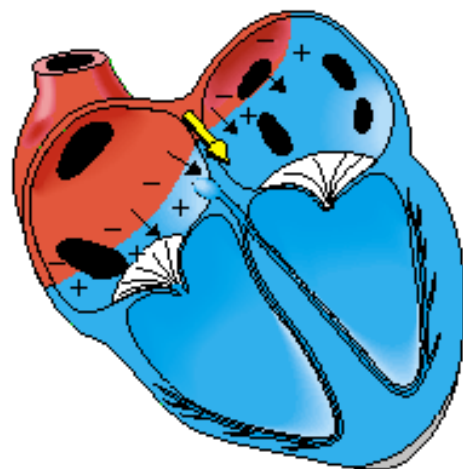
SA uzel – 70 tepů/min.

AV uzel – 50-60 tepů/min.

komorová centra – 25-45 tepů/min.

- Depolarizace vzniká v SA uzlu a šíří se paprskovitě předsíněmi k AV uzlu (depolarizace předsíní za 0,1 s).
- Vedení v AV uzlu je pomalejší a vzniká zpoždění asi 0,1 s. (Doba PQ je doba šíření excitace z SA uzlu k AV uzlu, Hisovu svazku a jeho větvím - u dětí do 14ti let 0,10 – 0,14 s, u dospělých do 0,2 s)
- Z horní partie septa se vlna depolarizace rozšíří přes Hisův svazek přes tzv. Purkyňova vlákna do všech částí komor (0,08 – 0,1 s) – doba QRS (komorový komplex)
- Depolarizace svaloviny komor začíná u člověka na levé straně mezikomorového septa a pokračuje napravo k srdečnímu hrotu, obrací se podél komorových stěn.
- Poslední části, které jsou depolarizovány, jsou části levé komory a nejhořejší části septa.
- Doba QT - trvání elektrické aktivity srdce, tj. tzv. elektrické systoly (od 0,34 s do 0,42 s)

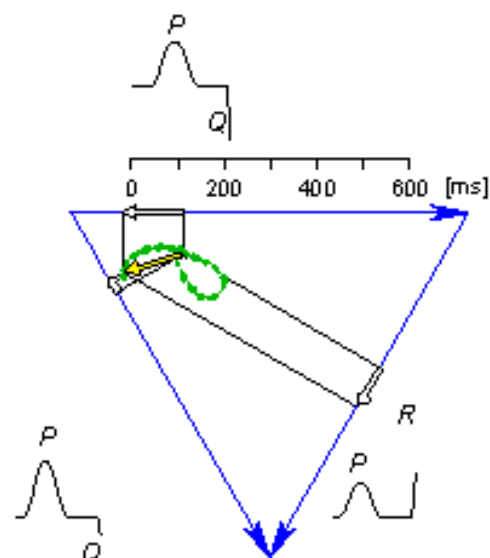
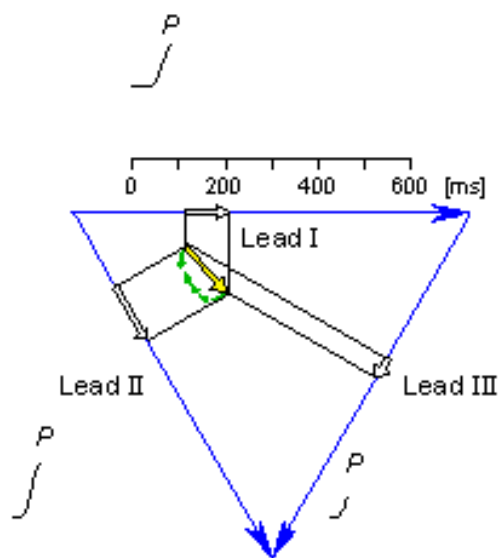
ATRIAL
DEPOLARIZATION
80 ms

SEPTAL
DEPOLARIZATION
220 ms

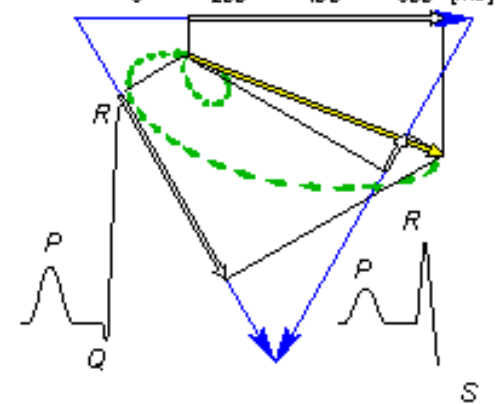
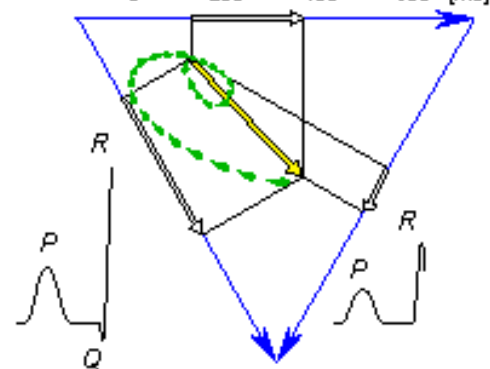
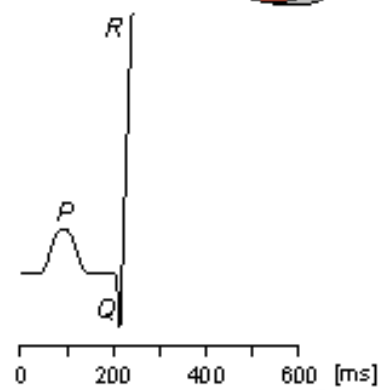
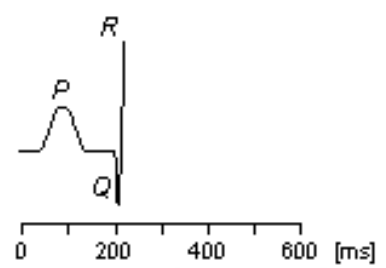
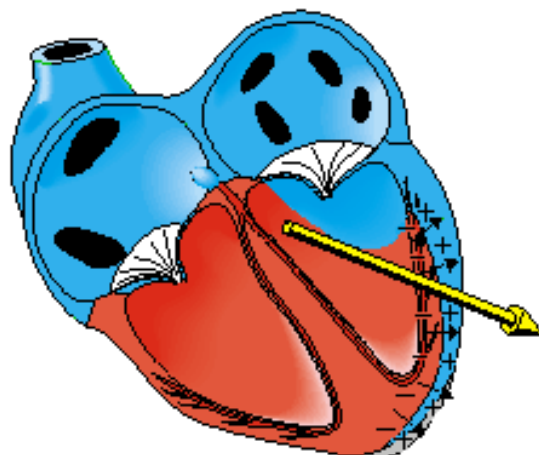
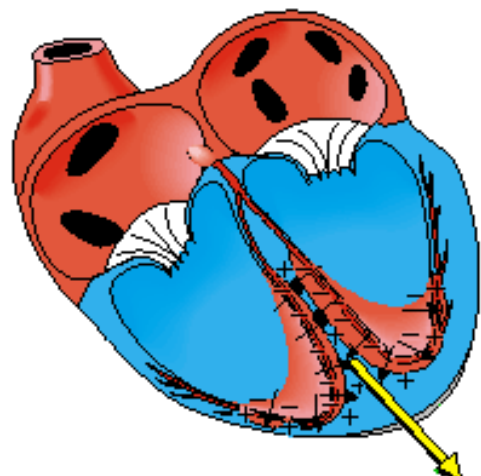
Fáze
srdečního
cyklu

APICAL
DEPOLARIZATION
230 ms

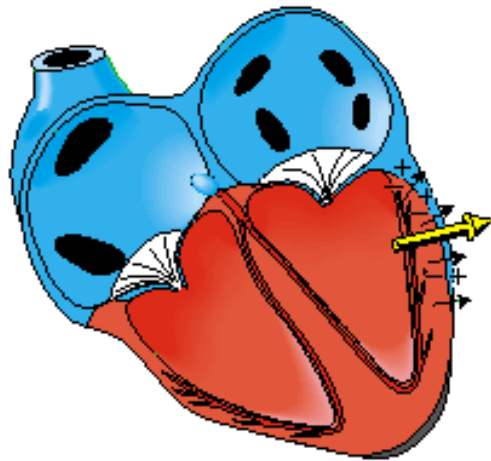
LEFT VENTRICULAR
DEPOLARIZATION
240 ms

Fáze
srdečního
cyklu

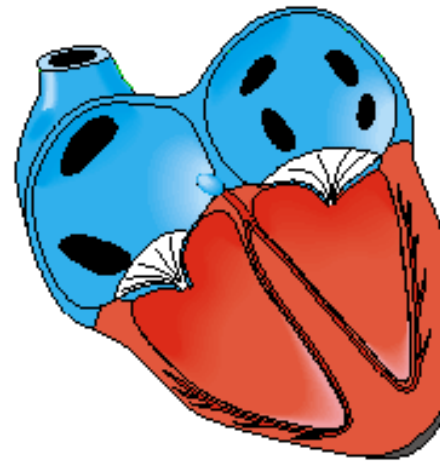

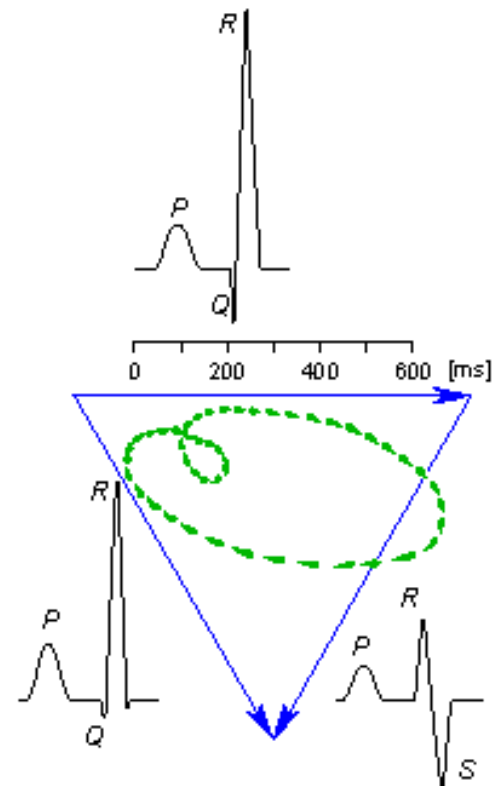
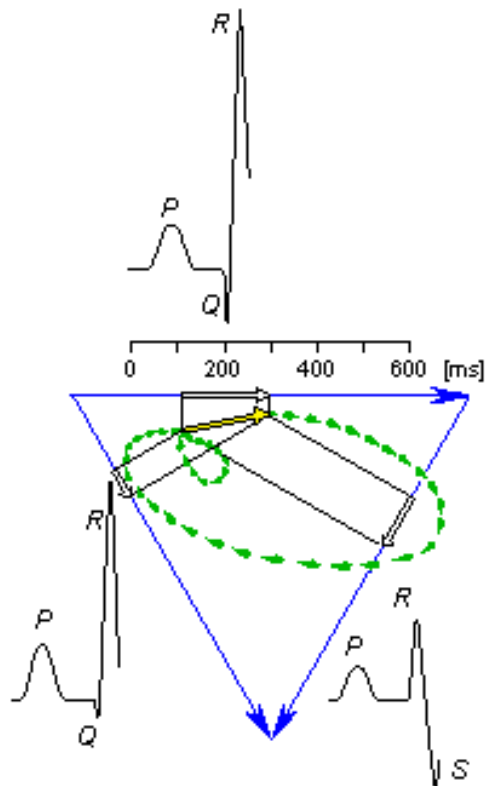
LATE LEFT VENTRICULAR
DEPOLARIZATION
250 ms

VENTRICLES
DEPOLARIZED
350 ms

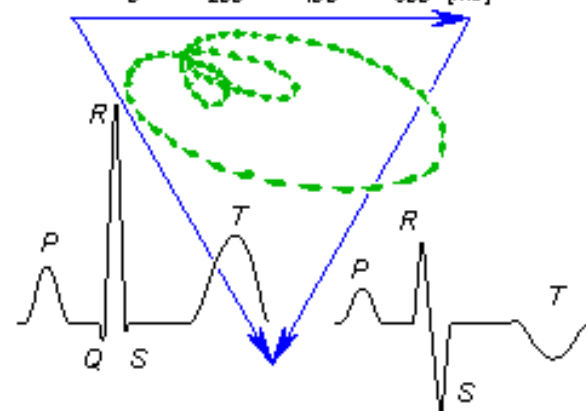
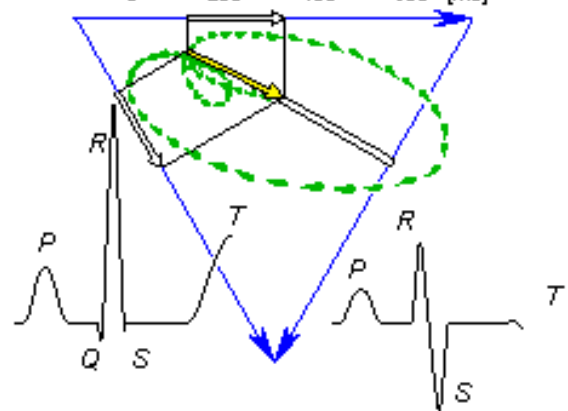
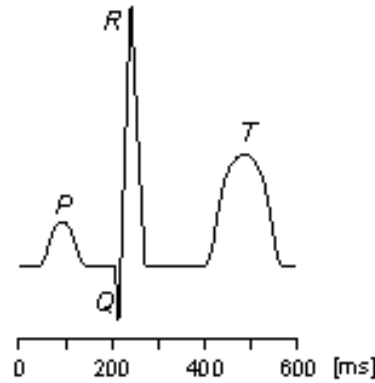
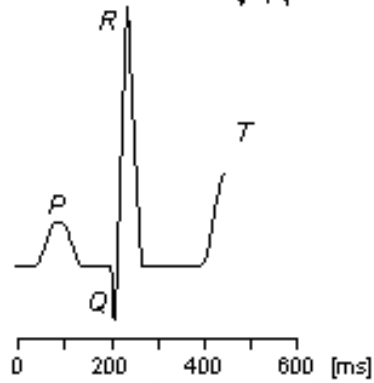
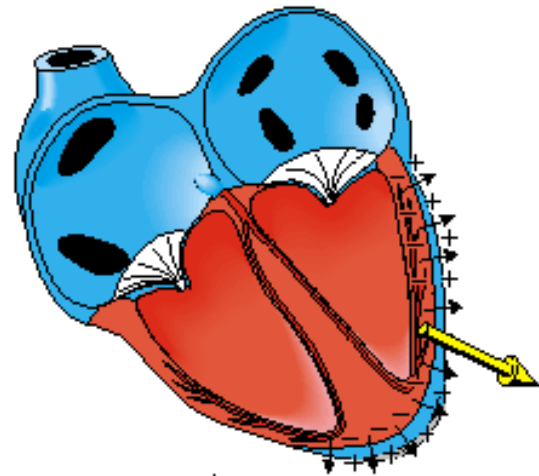
Fáze
srdečního
cyklu

VENTRICULAR
REPOLARIZATION
450 ms

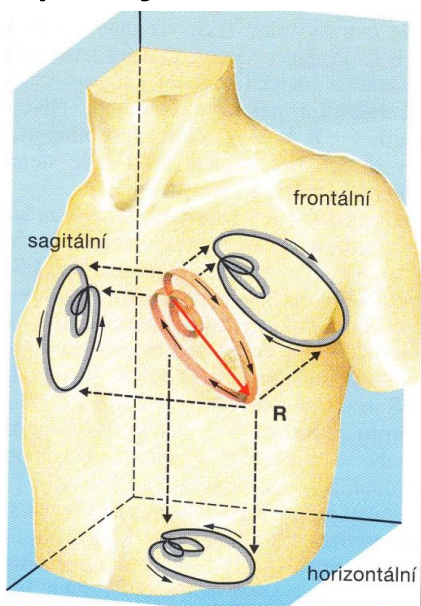
VENTRICLES
REPOLARIZED
600 ms

Fáze
srdečního
cyklu

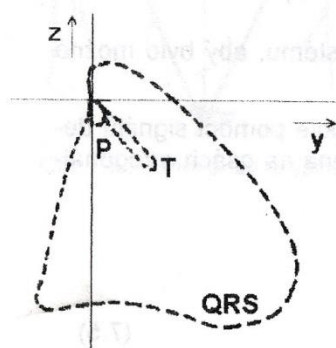

Elektrokardiogram (signál EKG)

- zobrazuje součet akčních napětí - elektrickou aktivitou srdce
- el. napětí vzniká na rozhraní depolarizovaných a nedepolarizovaných úseků myokardu
- během postupu vlny podráždění vznikají el. potenciály, které se liší velikostí a směrem
- sumární vektor mění během cyklu velikost a směr, jeho vrchol opisuje dráhu smyčky

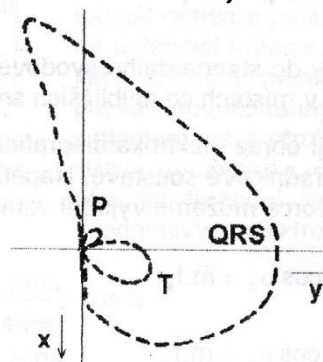

frontální

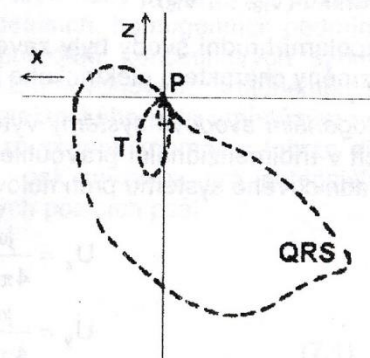
a)

*transverzální
(horizontální)*

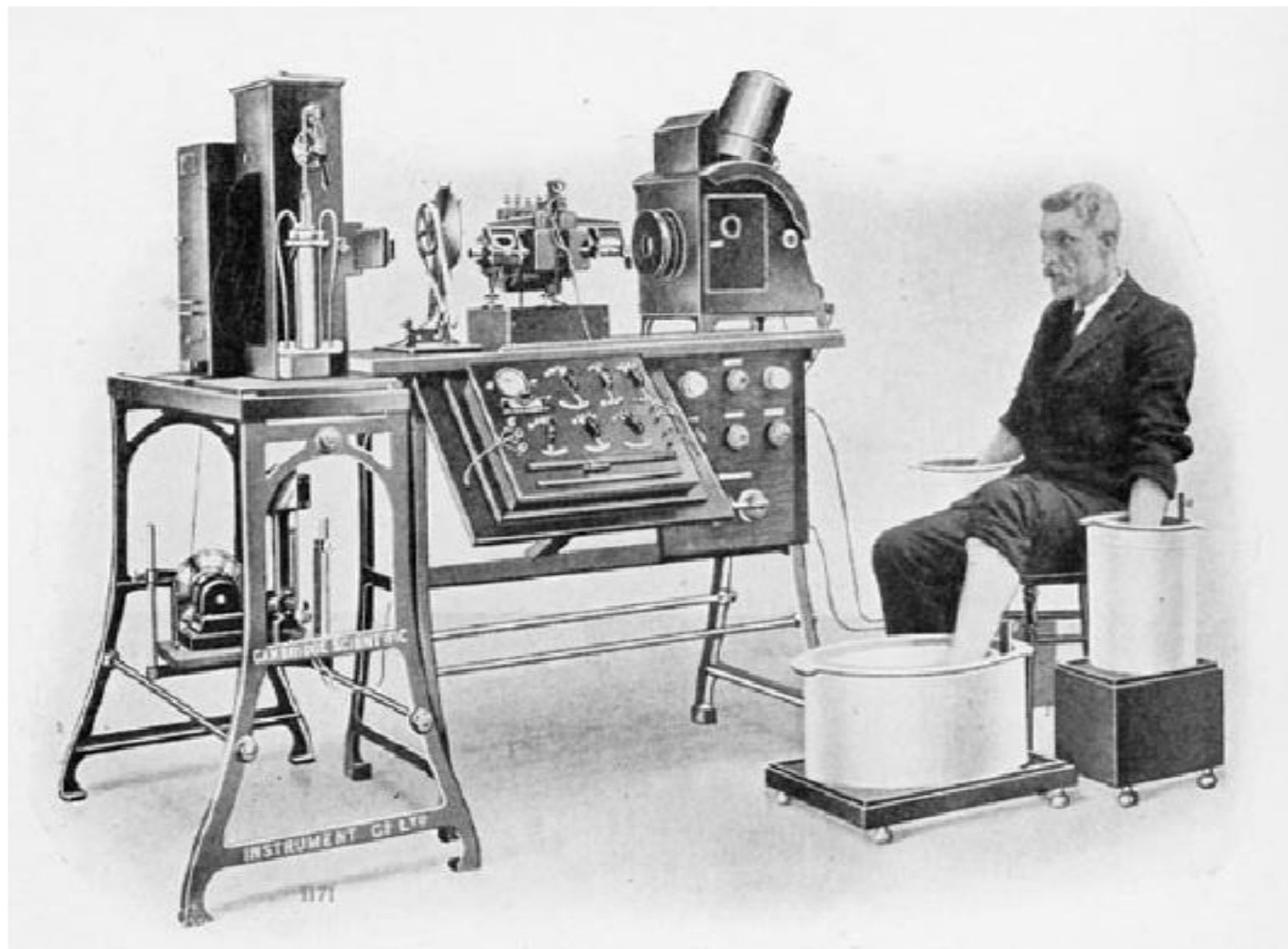
b)

sagitální

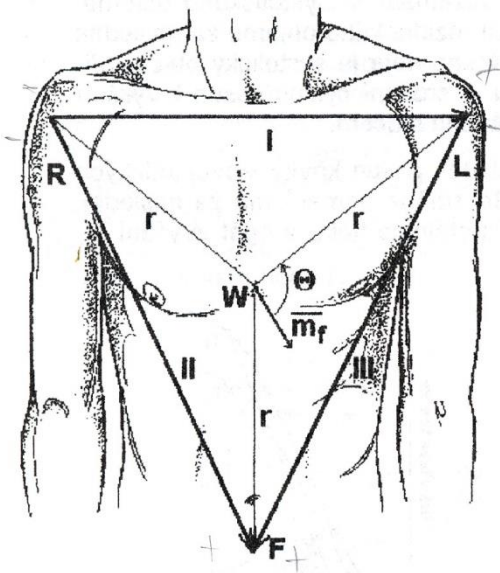
c)

zobrazení jako **vektorkardiogram**

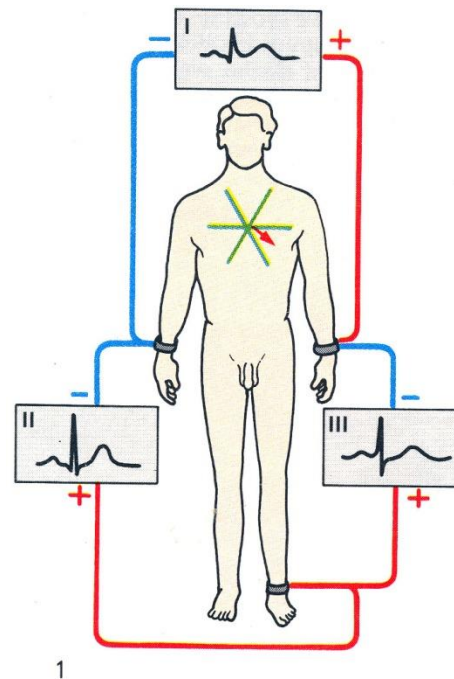

Snímání signálů EKG

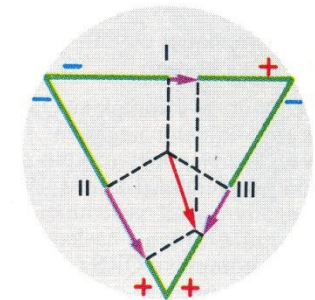
- (u nás je nejběžnější **12svodové EKG**)
- bipolární Einthovenovy svody (I, II, III)
- unipolární Goldbergerovy svody (aVL, aVR, aVF)
- unipolární hrudní svody (V1 - V6)

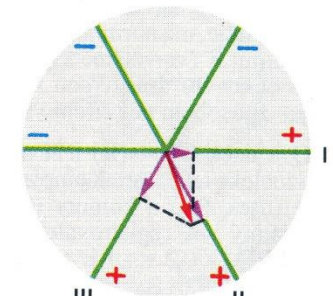
Einthovenův trojúhelník

Einthovenovy bipolární svody

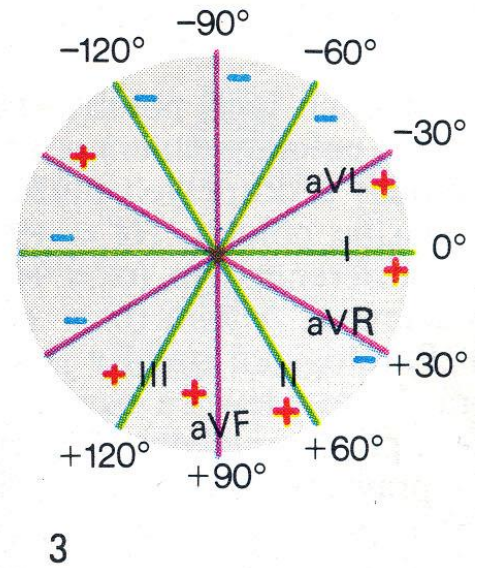
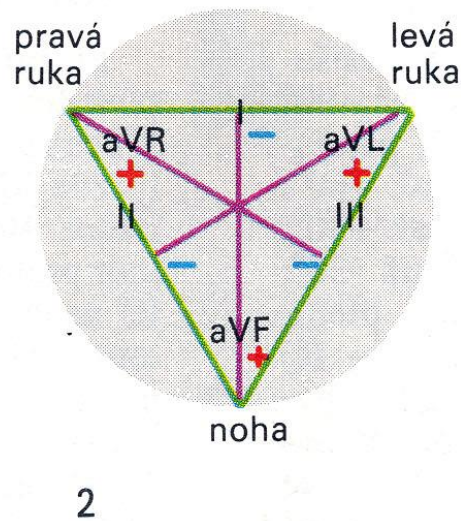
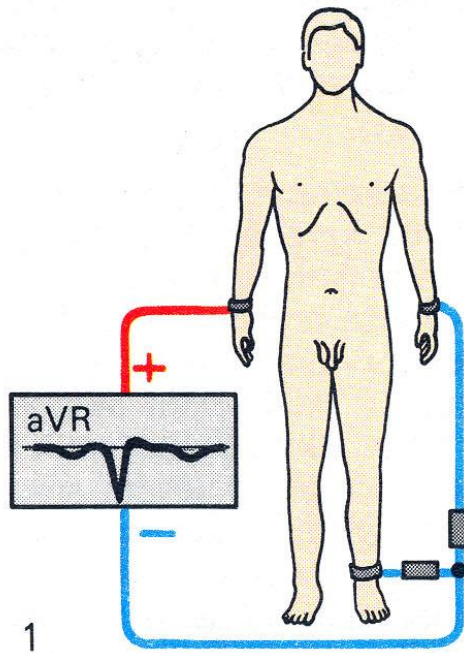

2

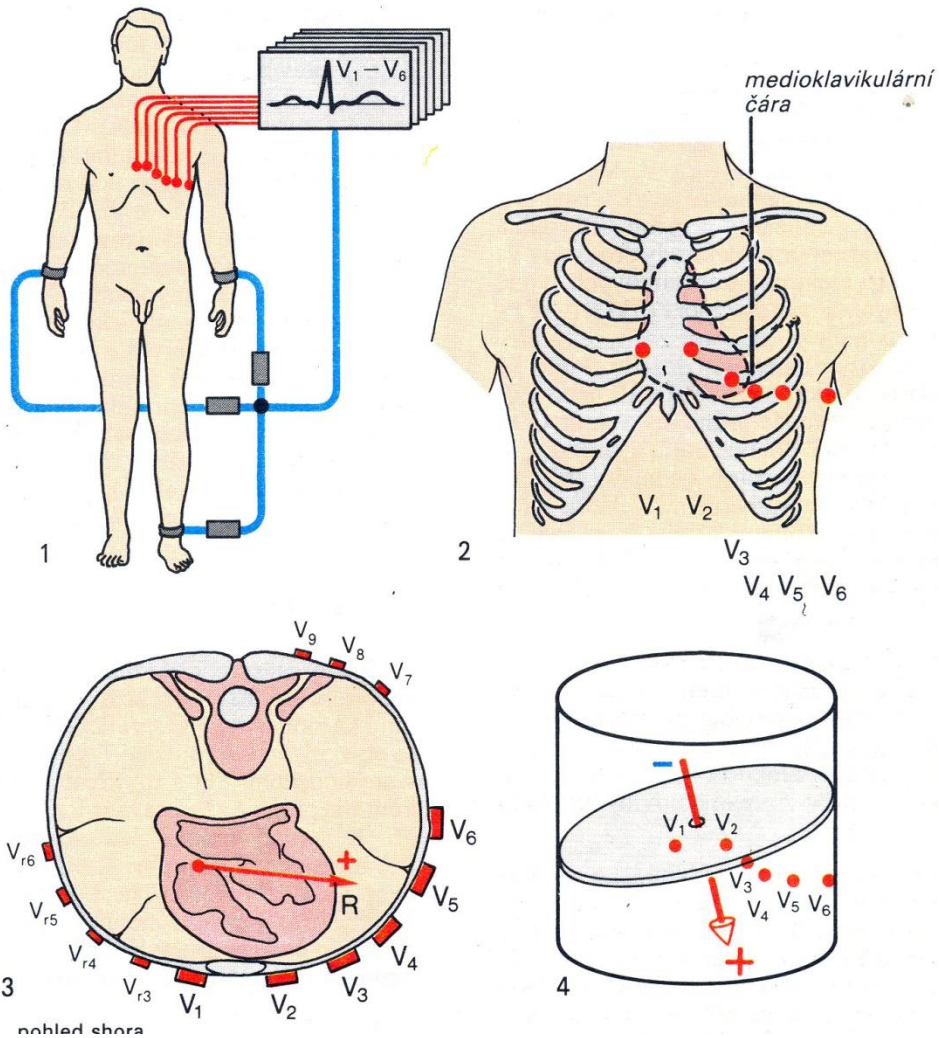

3

Končetinové unipolární Goldbergerovy svody

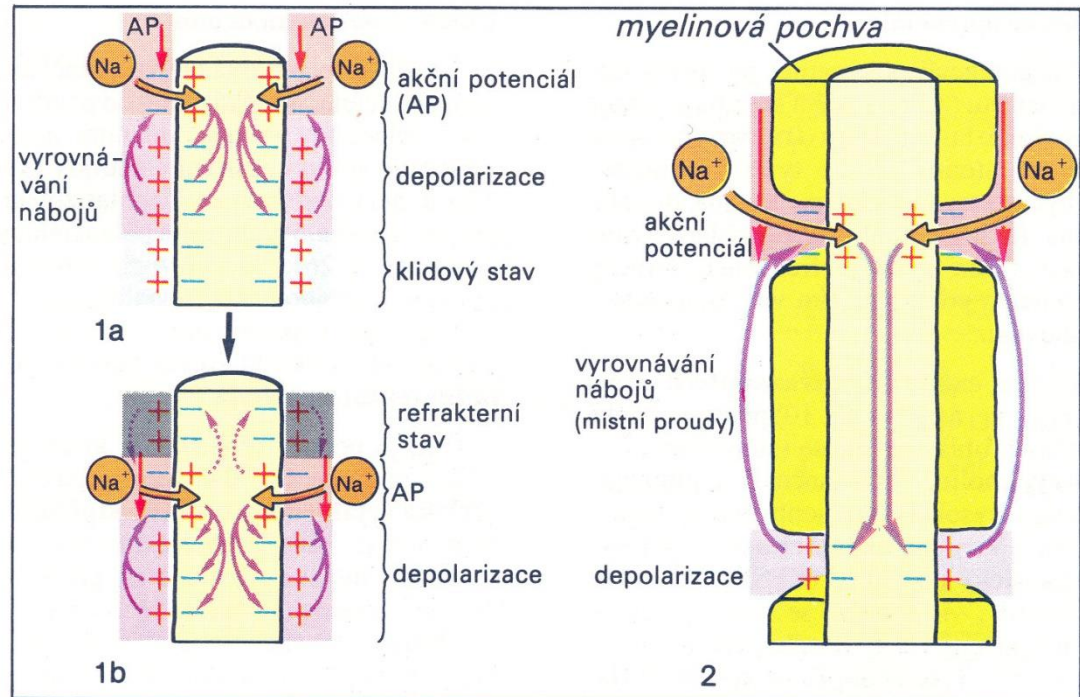
Unipolární hrudní svody

Šíření akčního potenciálu nervem

- nervové vlákno má relativně velký odpor a není dobře izolované od okolí
- postupující impuls musí být „osvěžen“ znovuvytvořením AP
- šíření podél nemyelinizovaného axonu (do 1,5 m/s)
- šíření podél myelinizovaného axonu (do 130 m/s)

nemyelinizovaný a myelinizovaný axon

A. Kontinuální (1a, 1b) a saltatorní (2) vedení akčního potenciálu

Účinky elektrického proudu na organismus

žádoucí, cílené x nežádoucí

závisí na:

1. druhu proudu
2. velikosti proudu
3. frekvenci proudu
4. impedanci lidského těla
5. dráze proudu
6. době průchodu proudu
7. fyziologickém stavu a psychickém stavu organismu
8. velikosti dotykového napětí

Účinky elektrického proudu na organismus

1. Odpor vlastního těla a dalších předmětů v cestě průchodu el. proudu
kožní odpor (vlhká, suchá kůže, překrvená), odpor vnitřních orgánů je nižší (500Ω)
2. Intenzita proudu:
ss: bezpečná hodnota intenzity ss proudu je menší než 25mA, život ohrožující:
nad 200mA
st: život ohrožující nad 10mA, nebezpečné frekvence: 30-150Hz.
3. Napětí:
50V může být nebezpečné – záleží na proudu
110-220V může být příčinou fibrilace komor
4. Proud prochází tělem nepřímočaře – cesta nejmenšího odporu: krev, nervová
vlákna,
průchod srdcem: fibrilace komor, průchod hlavou: zástava dýchání , srdeční
činnosti, tonicko-klonické křeče kosterního svalstva, tepelné poškození mozkové
tkáně.
5. První pomoc při zasažení elektrického proudu:
  1. Přerušeni el. obvodu
  2. Defibrilace srdce, masáž srdce, dýchání z plic do plic.....

Elektrická stimulace srdce

- **Kardioverze – obnova funkce síní**
  - pomocí elektrického výboje se upraví rytmus srdce, zejm. jeho nadměrně rychlá činnost (fibrilace či flutter síní apod.). Provádí se po přípravě pacienta, v krátké narkóze.
- **Defibrilace – obnova funkce komor**
  - použití elektrického výboje, kterým se na čas „vymaže“ veškerá chaotická srdeční činnost a umožní nástup pravidelnějšího rytmu. Fibrilace komor bez léčby vede rychle k smrti,
  - provádí se okamžitě, jakmile je to možné (pacient při fibrilaci je v bezvědomí). Dvě elektrody se přikládají na hrudník a aplikuje se krátký elektrický výboj. Není-li defibrilace dostupná, je nutná kompletní resuscitace (umělé dýchání, srdeční masáž) až do doby, kdy d. bude možné uskutečnit.
- **Kardiostimulátory - dlouhodobá podpora srdeční funkce**
  - Externí
  - Implantabilní

Typy kardiostimulátorů

Identifikační kód kardiostimulátorů byl navržen komisí ICHD (1981 – Intersociety Commission for Heart Disease) a zaveden jako kód NBG (1987).

Funkční vlastnosti jsou vyjádřeny třemi případně dalšími dvěma písmennými znaky, jejichž význam je uveden NBG kód kardiostimulátorů.

Zde značí: A - síň, V - komora, O - žádná, D - obojí, T - spouštění, I - inhibice.

1. znak	2. znak	3. znak	4. znak	5. znak
místo stimulace	místo snímání	způsob stimulace	programovatelnost	antiarytmická funkce
A V D (A+V) O	A V D (A+V) O	O I I D (T+I)	P - jednoduchá M - multi-programovatelný C - komunikovatelný R - frekvenčně adaptabilní	P - antitachykardiální stim. S - šok D - (P + S)

Typy kardiostimulátorů

1. doby trvání stimulace - dočasná (klinické), trvalá (implantabilní),
2. způsobu dráždění - přímé: endokardiální, myokardiální, epikardiální, nepřímé: hrudní, jícnové,
3. funkce stimulatoru - neřízené, řízené, programovatelné,
4. počtu ovládaných srdečních dutin - jednodutinové, dvoudutinové,
5. typu stimulačních elektrod - unipolární (záporný pól), bipolární,
6. typu napájení stimulatoru - bateriové, vysokofrekvenčně buzené.

Dlouhodobá kardiostimulace

- 1960 jednokomorový, asynchronní, neprogramovatelný stimulátor s hmotností 250 g.
- dnes kardiostimulátor dvoudutinový, multiprogramovatelný s diagnostickou funkcí i sběrem dat. (fyziologická kardiostimulace – přizpůsobeno pacientovi), hmotnost 25 g, životnost 10 let.

Neřízená kardiostimulace

- stimulátory s pevnou opakovací frekvencí a šíří impulsů, ~ 1 Hz a 1,2 až 1,5 ms,
- nejjednodušší konstrukce,
- aplikace při chronické AV bloádě pro obnovení spontánního srdečního rytmu,
- řízení činnosti komor, síně tepou vlastním rytmem. (asynchronní),
- Interferencí činnosti stimulátoru s obnovenou spontánní srdeční aktivitou mohou být vyvolány salvy extrasystol, komorová tachykardie či fibrilace komor. Stimulační impuls proto nesmí být aplikován ve **vulnerabilní fázi** EKG signálu (vzestupné rameno T vlny).

Řízená kardiostimulace

- Stimulace synchronní, řízeno vlnami P nebo R,
- mohou pracovat jako inhibované nebo spouštěné vlnami.

Kardiostimulace řízená P vlnou

Stimulátor nahrazuje narušený srdeční převodní systém při normální činnosti síní.

1. elektroda - snímání aktivity síní - P vlny
2. elektroda - stimulace komor po časovém zpoždění (160 ms)
3. elektroda – společná – umístěna na stimulátoru

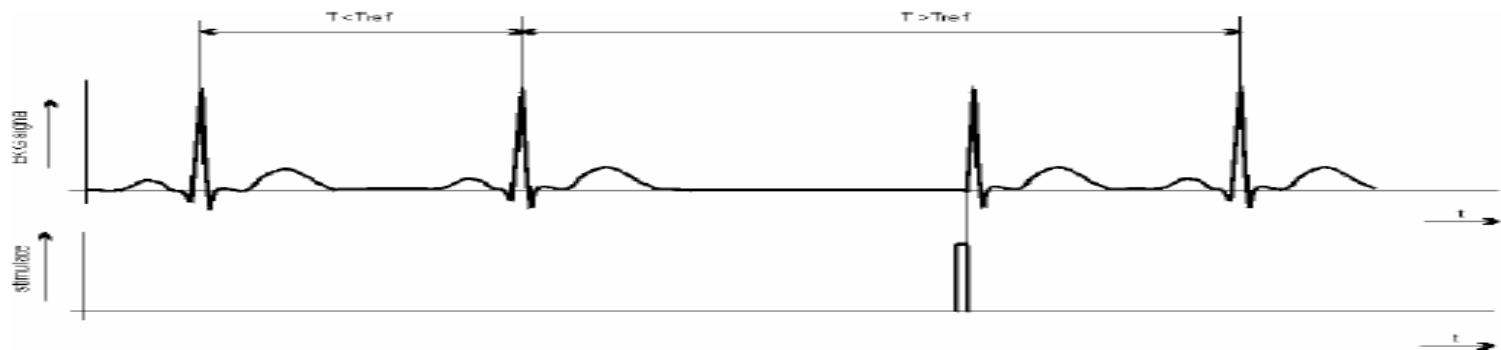
- sledování námahy
- při poklesu frekvence síní pod jistou minimální mez pokračuje stimulátor v asynchronní stimulaci komor s touto minimální frekvencí,
- při vysoké frekvenci síní se uplatní *refrakterní doba stimulátoru* (doba necitlivosti k detekci EKG) a komory jsou stimulovány bezpečnou, např. poloviční frekvencí síní.

Řízená kardiostimulace

Kardiostimulace řízená R vlnou – inhibovaná (on demand)

- řízen komorovou aktivitou – R vlny EKG signálu,
- jedna elektroda - snímání i stimulace, (zpravidla se zavádí do hrotu pravé komory),
- hodnocen je R-R interval,
- zamezení možnosti interference rytmů,
- kontrola frekvence generovaných impulsů - zabudované magneticky ovládané spínače. Vnější magnetem lze vyřadit z činnosti inhibiční obvody a stimulátor potom pracuje jako neřízený s pevnou (vyšší) frekvencí.

Řízená kardiostimulace

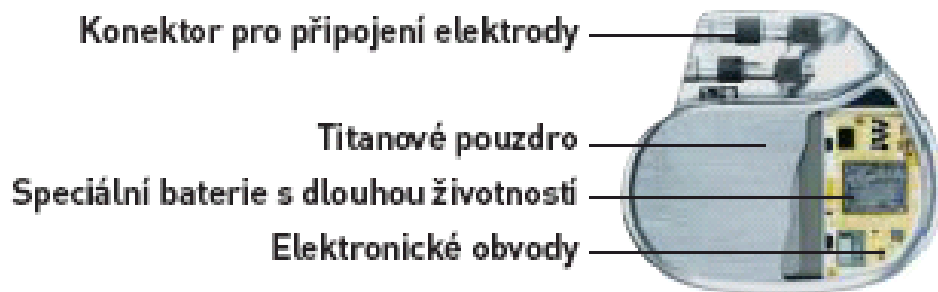
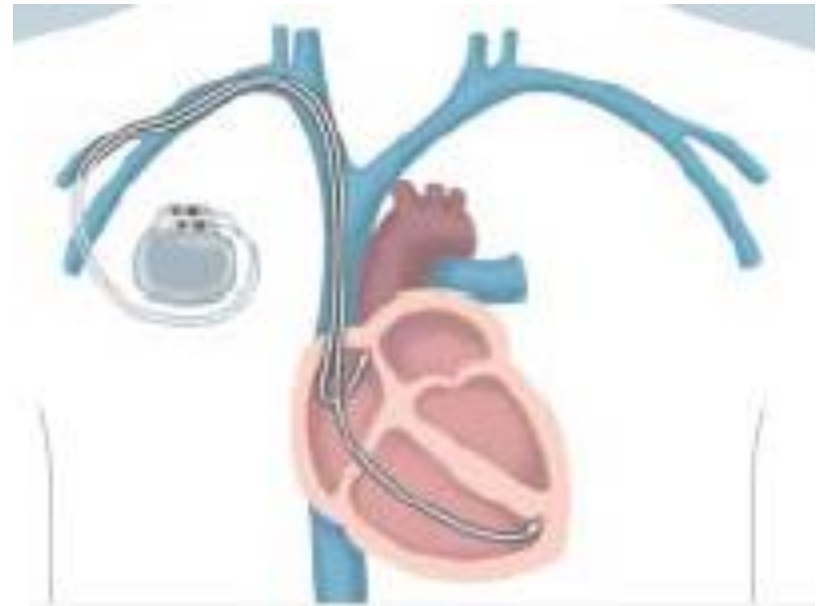
Kardiostimulace řízená R vlnou – spouštěná (*stand by*)

- je okamžitě spouštěn každou R vlnou EKG signálu.
- stimulační impuls (asi 1,5 ms) časově zapadá do QRS komplexu (zhruba 80 ms) a tím nezpůsobí další,
- při snížení frekvence spontánní činnosti pod nastavenou minimální hodnotu je vyslán funkční stimulační impuls,
- při zvýšení frekvence nad zvolenou maximální hodnotu je stimulátor spouštěn jen každou druhou nebo třetí R vlnou.

Dvoudutinová kardiostimulace

- označení jako „bifokální“
- tvořeno dvěma bloky typu *on demand* řízenými komorovou aktivitou, (jeden blok stimuluje síně, druhý komory),
- inhibiční interval bloku pro síně je kratší oproti inhibičnímu intervalu pro komory o dobu fyziologického zpoždění vzruchu šířícího se ze síní do komor (A-V zpoždění)

Umístění elektrod

Použitá literatura:

Navrátil L., Rosina J. a spol.: Medicínská biofyzika, Grada, 2005.

Rozman J. a kol. Elektronické přístroje v lékařství, Akademia, 2006

Šíření vzruchu nervovými vlákny

- vzruch - projev činnosti nervové soustavy
- informace je kódována frekvencí a počtem vzruchů
- na membráně každé buňky, tedy i neuronu, je v klidu nerovnoměrné rozložení iontů a náboje (polarizace membrány, klidový potenciál)
- vně buňky je vyšší koncentrace Na^+ , uvnitř K^+
- vně buňky je kladný náboj (převažují kationty), uvnitř je záporný náboj (převažují anionty) – o 70mV se liší el. potenciály
- v místě podráždění neuronu se zvýší propustnost membrány pro Na^+ , Na^+ vnikají dovnitř neuronu, tím se mění i rozložení náboje na membráně (depolarizace membrány, akční potenciál)
- po podráždění se zvýší propustnost membrány pro K^+ , K^+ unikají z neuronu po koncentračním i potenciálovém spádu a obnoví tak rozložení náboje na membráně (depolarizace membrány)
- původní rozložení iontů Na^+ a K^+ poté zajistí a udržuje sodíková-draslíková pumpa

Neuromuskulární stimulátory

- stimulace nervů a kosterního svalstva
- stimulace vnější (transkutánní aplikace – přes kůži)
- stimulace vnitřní (implantabilní aplikace)
- vícekanálová

Z pohledu umístění stimulačních elektrod:

- odpor kůže a podkožních tkání se podstatně liší
- impedance kůže a podkoží – *kapacitní charakter* →
  - nízké frekvence – stimulační energie je pohlcována převážně kůží – podráždění mnoha receptorů – nepříjemné pocity
  - vyšší frekvence – do vnitřních orgánů se dostává více stimulační energie